

דף כו

'ולא תהא קרן ברשות הרבים חייב מקל וחומר'; ומה שן ורגל שברשות הניזק נזק שלם, ברה"ר פטורה, קרן שברשות הניזק חצי נזק, אינו דין שברה"ר פטורה? משמע שהקושיא היא [גם] לחכמים החולקים על רבי טרפון, שקרן ברשות הניזק – חצי נזק. ויש לשאול, הלא לשיטתם אומרים 'דיו...', ואם כן כיצד ניתן ללמוד פטור מוחלט, יותר מן המלמד – קרן ברשות הניזק, שמשלם חצי נזק? ויש לומר שלא אמרו חכמים אלא שאין לך לחדש חיוב שלא שמענוהו במלמד, אבל לפטור שפיר דמי, דאדרבה אי אפשר ללמוד חיוב ברה"ר יותר משן ורגל (עפ"י קובע ישועה. אכן בתו"ח כתב שלשיטת שאומרים 'דיו' לא קשה קושית הגמרא. ע"ש).

'זיהא אדם חייב בכופר מקל וחומר...'. רש"י פרש כגון שלא התרו בו, שאין דינו במיתה. והתוספות פרשו אפילו במזיד, והדיון הוא שבנוסף למיתה ישלם כופר. ומוכח מדבריהם שאין גדרם של תשלומי כופר רק כפדיון ממיתה, שאם כן כיצד יתכן שעבור אותה רציחה שנהרג בבית דין, יתחייב גם מיתה בידי שמים ויצטרך עבורה לתת פדיון נפשו. אלא מבואר שגדר הדין (כך קים להו לחז"ל) שהתורה החליפה את עיקר דינו של בעל השור שאין עונשו במיתה אלא עונשו רק בתשלומי דמי הנהרג. [דוגמא רחוקה: פדיון בכורות, שהתורה הפקיע קדושת הבכור בחיוב פדיון של ה' סלעים, ואין תלוי הדבר ברצונן]. ולכן יש מקום לומר שאף על פי שחייב מיתה על הרציחה עבור נטילת נשמה, חייב גם כן בכופר שעניינו דמי הנהרג (עפ"י מנחת שלמה ז. ע"ש באורך על גדרי תשלומי 'כופר').

מכאן הקשו (ע' א"ת כרך א' עמ' תרצב הערה 43) על דברי מהר"ל (גור אריה משפטים כא, לא) שבתשלומי כופר שהם כפרה, אין עונשים מן הדין. ושמא י"ל שגם אם הם כפרה, סו"ס יש לצד שני זכות ממון באותם תשלומין, וא"כ קושית הגמרא היא על צד הממון שבכופר בלבד.

'מי אמרינן מידי דהוה אקרן, קרן כיון דעבד תרי ותלתא זמני אורחיה הוא ומשלם כופר, הכא נמי לא שנא...'. הוצרך לתוספת זו – 'קרן דעבד תרי ותלתא... ה"נ לא שנא' – כדי להסביר שיחוייב כופר שלם בפעם הראשונה הגם שבקרן פטור, ולכן אמר שיש ללמוד רגל ראשונה מקרן שלישית, ששניהם שוים מצד 'אורחיה' (כ"נ פשוט)

וזה לדעת הראשונים (ע' תוס' להלן מד. ד"ה והא; רמב"ם נזקי ממון י.ג. וכן יש לדייק מדברי רש"י כאן) שברגל משלמים כופר בפעם ראשונה, אבל הראב"ד (מובא ברשב"א להלן מד. מח: סובר שאינו משלם כופר עד שלש פעמים, שלא חייבתו תורה אלא בשהועד בבעלים ג' פעמים. והוא מפרש להפך; כוונת הגמרא בתוספת זו לומר שאינו משלם אלא מפעם שלישית, כקרן (כן מבואר ברשב"א שם, שדייק מכאן כהראב"ד).

'הכי נמי מסתברא דאיכא כופר ברגל, דאי ס"ד ליכא כופר ברגל ותנא מניזקין דרגל מייתי לה, לפרוך מה לניזקין דרגל שכן ישנן ברגל...'. לכאורה יכול היה לשאול בפשיטות: דיו לבא מן הדין להיות כנידון, מהיכן אתה מביא לחייב קרן ברשות הניזק – מרגל, והלא ברגל אין כופר. והרי כאן לא מפריך 'קל וחומר' כי הוא מתקיים לגבי נזקין דקרן ברשות הניזק?

ונראה שאין הלימוד קרן מרגל אלא כופר מניזקין, ואין לומר כאן דיו לרבי טרפון [דאליביה קיימינן השתא] שאם כן מפריך הקל וחומר. וגם מפני שלשיטתו אין אומרים 'דיו' על תחילת הדין כפי שמוכח במשנה. ואולם על כל פנים פירכא יש כאן, שניזקין חמורים מכופר שכן ישנם ברגל.

אך נראה שקושיא מעיקרא ליתא, כי החומר הוא בענין אחר ממה שאנו באים ללמוד, זה נזקין וזה כופר, וכמו שכתבו התוס' שבוה אין שייך 'דיו', שאם כן בכל קל-וחומר נאמר כן.

'איבעיא להו, רגל שדרסה על גבי תינוק בחצר הניזק, מהו שתשלם כופר, מי אמרינן מידי דהוה אקרן... או דלמא קרן כוונתו להזיק האי אין כוונתו להזיק. ת"ש הכניס שורו לחצר בעל הבית...'. הקשו בתוספות הלא פשיטא שאי אפשר ללמוד מקרן שיש בה כמה חומרות על רגל – שכן כוונתו להזיק, וחייב ברה"ר. ונשארו בקושיא.

וכתבו ראשונים לתרוץ שאין כאן לימוד ב'מה מצינו' כבשאר מקומות שאתה בא ללמוד דבר שאינו כתוב מן הכתוב, אלא הספק הוא בפירוש הכתוב אם כפר יושת עליו – האם 'עליו' כולל רק קרן, או כולל כל מילי דשור. והשאלה היא מצד הסברא, אם מסתבר שגם רגל נכללה בכתוב (ע' רא"ש ושטמ"ק. ובקהלות יעקב ח"א לט).

ונראה לפי זה ליישב קושי האחייעור (ח"ג סד, א), למה שכתבו התוס' (לעיל טו). שנשיכת נחש כיון דאורחיה הרי זה כרגל, א"כ מה מוכיח מהכנים שורו לחצר הגיזק שמשלם כופר מק"ו דרגל, ומשמע שיש כופר ברגל – דלמא לעולם אין כופר, והקל-וחומר הוא מנחש שכוונתו להזיק והוי רגל, והוא ודאי משלם כופר? ולדברי הרא"ש נראה ליישב, שודאי אי אפשר ללמוד רגל מקרן במה מצינו, ואפילו רגל כזו שכוונתה להזיק, כי יש לפרוץ מה לקרן שחייב בה"ר. אלא הדיון כאן הוא האם 'כופר יושת עליו' כולל כל מילי דשור או מדבר על קרן בלבד, ואם כן נראה שאין מקום לחלק בין רגל לרגל, שאין הכוונה-להזיק בפועל גורם הדין אלא שם האב.

(ע"ב) 'היתה אבן מונחת לו בחיקו ולא הכיר בה ועמד ונפלה' – כגון ששהניחה לו אדם אחר בחיקו בעודו ישן (רבנו יהונתן).

'לענין נזקין חייב, לענין ד' דברים פטור'. מבואר בגמרא שאין חיוב תשלומי ארבעה דברים בשוגג ובאונס, אלא תשלום נזק בלבד.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ח שא) נשאל על נהג שנמנם תוך כדי נסיעתו, וגרם בשל כך לתאונה ולנזק – האם השינה נחשבת כאונס ואינו חייב אלא תשלומי נזק שאדם מועד לעולם, אבל לא בשאר ארבעה דברים, או הגדרתה אונס הקרוב לפשיעה, וחייב גם בתשלומי ריפוי.

במסקנת דבריו יצא לחלק שאם נרדם קרוב לתחילת הנסיעה, ברור שיש כאן פשיעה, שהכנים עצמו לנסיעה זו כשאינו עירני כל הצורך, אמנם אם ארע הדבר בנסיעה ארוכה קרוב לסופה, שגם אם היה ישן קודם לכן עלולה השינה ליפול עליו, בפרט בחשכה, במקרה כזה קשה לקבוע שיש כאן אונס הקרוב לפשיעה.

הנחה פשוטה היא שם, שנזק של תאונת רכב הרי הוא בגדר 'אדם המזיק' ולא 'ממון המזיק' שפטור מד' דברים – שהרי האדם מנהיג את הרכב ומנווטו, ויש כאן נזק ישיר הבא ממעשיו.

ויש לדון בכל זה גם לענין נשיאת כפים לנהג כהן, כשנהרג אדם ל"א בתאונה (ע' במאמר הגר"ע בצרי שליט"א בתחומין ג). ומסתבר לכאורה שבכל מקום שנחשב פושע לענין הריגה, כמו"כ יתחייב בד' דברים בניזקין, שהרי היה לו לחוש לסכנת נפשות.

'זרק כלי מראש הגג, ובא אחר ושברו במקל...' ע' במצוין לעיל דף יז.

על קושיית האחרונים הלא הכלי באויר הוא כבר הפקר, וכדין 'וטו של ים' – ע"ע בבית הלוי ח"א כד; חדושי מרן רי"ז הלוי סוף הל' גולה ואבדה.

'זרק כלי מראש הגג, והיו תחתיו כרים או כסתות, בא אחר וסלקן או קדם וסלקן – פטור. מאי טעמא בעידנא דשדייה פסוקי מפסקי גריה'. יש להוכיח מכאן כדברי הנמוקי-יוסף (לעיל כ, ע"ש) שהזורק חץ והזיק – חיובו הוא על מעשה הזריקה, שנחשב שכבר הזיק כשזרק, לכן כאן שמצד מעשה הזריקה לבדו, ללא מעשה נוסף שיתחדש, אין בו כדי להזיק – פטור. שאם לא נאמר כן אלא ננקוט שחיובו על השבירה בפועל שנעשתה מכחו, שמייחסים אנו את מה שכחו פעל כאילו הוא בעצמו עשהו – אם נאמר כן הלא כאן בסופו של דבר כחו הוא ששבר את הכלי, ומדוע יפטור. ומטעם אונס אין לפוטרו שהרי הוא בעצמו סילק הכרים. (קהלות יעקב ב"ק כא, ה; כתובות סו"י לד – מימי חרפו).

ולפי דברי נראה שאם בעת הזריקה לא היו כרים, והטיל כרים לאחר שזרק החץ, ובא אחר ולקח הכרים – חייב הזורק. וצ"ע. וע"ע במה שדן (בסי' ב סק"ג), מדוע לא יתחייב הזורק מצד 'ממון המזיק' כדין אש שהיתה גדר בפניה ונפלה שלא מחמת הדלקה, שחייב בנוקי האש מדין 'ממונו' (כדלעיל כג.). ולכאורה י"ל דהלא גם באש אמרו בתחילה שפטור משום דלית ביה ממשא. ואף למסקנא שחייב, וזה מחידוש התורה באש, משא"כ כח הזריקה עצמו מהי תיתי שייחשב 'ממונו' [ובפרט כשזורק מראש הגג כשלא הפעיל עליו שום כח שלו, אלא עזבו]. ומצד החבטה – ודאי אין כאן ממונו.

דף כז

'ר' יהודה בן בתירא אומר: בזה אחר זה האחרון חייב, מפני שקירב מיתתו' – אבל לענין ניזקין אין לחייבו משום 'קירב שבירתו' כי יש לחלק בין הנידונים; לענין חיוב מיתה, הדיון הוא על מעשה

והוא הדין לשאר פשוטי כלי עץ המיוחדים לשיבה – נלמדים בקל-והומר מזב לטמא במת. וכמו ששנינו (בנדה מט.) כל המתטמא מדרס מתטמא טמא מת (עפ"י תוס', ראב"ד ועוד). ובתורא"ש (שבת עו.) כתב שאפילו אינם מיוחדים לשיבה, כיון שראויים לכך טמאים, קל והומר מפכים קטנים.

ג. מבואר בסוגיא שהמפץ מטמא בשרץ בקל-והומר, כאמור. והוא הדין בשאר טומאות (ערש"י סוכה כ. נדה מט. ועמהרש"א שבת פד שאינו מטמא [עכ"פ מדאורייתא] אלא מת ושרץ בלבד הבאים בקל והומר. וערש"ש סוכה כ.)

והרמב"ם (כלים א, כג, א, מקוואות א, ד) כתב שטומאת מפץ בשאר טומאות מלבד מדרס – מדבריהם.

דיני טומאת כלי חרס בוב – ע' בשבת פד.

דף כו

נה. א. האם יש תשלומי כופר בשאר נזיקין מלבד בקרן?
 ב. מה דין התשלומין באדם המזיק, במזיד ובשוגג?

א. נסתפקו בגמרא האם יש תשלומי כופר ברגל, כגון שדרסה על גבי תינוק בחצר הנזיק. והסיקו לשמוע מהברייתא שיש כופר ברגל.

אדם שהרג – אינו משלם כופר (אם פפר יושת על יו. בין כשדינו במיתה בין בשוגג וכד'. ערש"י ותוס').
 א. ישנה דעה הפוטרת 'רגל' מכופר (רבא אליבא דתנא דברייתא להלן מא. ע"ש ברשב"א. וכן פירש הרמב"ן במלחמות ספ"ד בדעת רבה – לפי שאין השור במיתה בלא כוונה). ואולם להלכה חייב (רמב"ם י, ט י ג; ר"ח; ר"ד וריא"ז להלן מ: והרי"ד שם הביא מפסקות הגאונים לפטור ברביעה שאין כוונתה להזיק, ומשמע שם שה"ה ברגל).

ואין חיוב כופר ברגל אלא בחצר הנזיק (רי"ד וריא"ז מ: וכ"מ בריא"ז פ"ד ה"ג יד. ויש לדקדק בלשון המאירי מד שלאחר שלש פעמים יתכן לחייב אף ברשות הרבים. ושם דוקא באופן שיש בו שינוי, ואינה תולדה של שן לגמרי. ע"ש).

ב. הוא הדין לשון של חיה שדרכה בכך – דינו כרגל, אבל בור ואש ממועטים מעליו כמו אדם (תוס'). ויש מחלקים בין שן לרגל שבשן פטור(ע' מאירי מ: וע"ש בתו"ח).
 ג. דעת הראב"ד – דלא כהרמב"ם (י, ג) והתוס' וכמשמעות פרש"י וש"ר – שאין חיוב כופר ברגל אלא לאחר שלש פעמים, כבקרן.
 ע"ע לעיל ט-י.

ב. אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד [בין באונס בין ברצון. כן הגרסה בסנהדרין עב], בין ער בין ישן (פצע תחת פצע – לרבות חיוב על השוגג כמזיד ועל האונס כרצון. חוקיה).

א. באונס גמור – מחלוקת הראשונים אם חייב לשלם (רמב"ן ב"מ פב: מ"מ חובל ו, א בדעת הרמב"ם, ועוד. וכן נראית דעת הראב"ד בחדושי כה סע"ב כט. אך משמע שם שבכחו יתכן שפטור באונס גמור) אם לאו (תוס' ורא"ש כו: ובכ"מ; רשב"א ונמו"י. וכן הביא הרמ"א תכא, ד מרבנו ירוחם בכל אונס גדול בדומה לישן שהניחו אצלו כלים). יש אומרים שאף גניבה בשומר [לאפוקי אבידה] נחשבת 'אונס גמור' (תוס' ורא"ש שם; או"ז. וכן נקט רש"ל). ויש חולקים (ע"ש בשיטמ"ק). ובגמרא להלן מבואר שנפל ברוח שאינה מצויה – אין זה אונס גמור.

השיכור שהזיק – חייב (רמב"ם חובל א, יא) ואפילו הגיע לשכרותו של לוט שהוא כשוטה, לא היה לו להשתכר ופושע הוא (עפ"י יש"ש פ"ג ג [ע"ש עוד פרטים]; שו"ת הב"ח סב).
 ב. אמרו בירושלמי שהישן חייב רק אם נשכב ליד הכלים או האדם, אבל לא כשהם באו לאחר שישן [אם משום אונס גמור או משום שהבא אצלו הוא שהזיק לעצמו].
 ג. במנחת שלמה צדד שבנוק שאינו בידיים, לא נתרבה שוגג כמזיד. וכן צדד (להלן) שלא נתרבה לענין חיובי קנס למיניהם.

אדם שחבל בחברו במזיד – משלם חמשה דברים: נזק צער ריפוי שבת ובושת. בשוגג – אינו משלם אלא נזק (שאינן מחייבים ארבעה דברים אלא במזיד או קרוב למזיד, בדומה לוכי יריבן אנשים... רק שבתו יתן ורפא ירפא (רש"י). ואף תשלומי צער הנלמדים מקרא תשלומי נזק, כל מה שיכולים אנו לפטור שוגג פוטרם, הלכך מעמידים ריבוי שוגג כמזיד בנוק דוקא שבו עיקר הכתוב. תוס'. וע' ראב"ד ונמו"י).

נו. מהן דיני השגגות דלהלן לענין ההלכות השונות? אבן מונחת בחיקו ולא הכיר בה ועמד ונפלה; הכיר בה ושכחה; נתכוין לזרוק קרוב וזרק רחוק.

א. אדם המזיק ממון או חובל בחברו.

ב. מלאכת שבת.

ג. גלות לרוצח בשגגה.

ד. יציאת העבד בשן ועין.

א. כאמור, אדם מועד לעולם, מזיד ושוגג. אבל מארבעה דברים אינו חייב אלא במזיד.

א. רש"י ורא"ש כתבו שגם בקרוב למזיד חייב בארבעה דברים, וכמו שאמרו להלן בנפל מהגג ברוח מצויה והזיק (וכן הוא בשו"ע תכא, ג). וצריך לומר ששיכחה אבן שהיתה בחיקו נידונית כאונס ולא כפשיעה. וכן נתכוון לזרוק שתיים וזרק ארבע, הרי שיער בכח זריקתו שלא לזרוק יותר (ע' נמו"י כג בשם הרמ"ה. ונראה שבמרחקים גדולים באופן שקשה לדייק, הריזה קרוב למזיד).

והראב"ד סובר שאף על פי שדומה לפשיעה – פטור מארבעה דברים, ורק פושע גמור חייב (וכן משמע לכאורה ברמב"ם שכתב (רוצח ו, ו), נתכוין לזרוק שתיים וזרק ארבע הריזה קרוב למזיד. אך שמא רק לענין הריגה נחשב כן. ובבהגר"א על השו"ע תכא, ג העיר על לשון 'יש אומרים' שכתב השו"ע, שאין חולק על כך. ושמא כוונת השו"ע באמרו 'יש אומרים' על סוף דבריו, שבשוגג קרוב למזיד חייב – שלהראב"ד אינו חייב אלא פושע גמור. [וכ"כ הרשב"א 'שיהא פושע גמור כישן בראש הכותל ועשוי ליפול ברוח מצויה']).

ב. משמע שנתכוון לזרוק ד' וזרק ד' [וה"ה אם סבר בטעות שמרחק זה הוא שתי אמות ולא ארבע. ענמו"י] – חייב בארבעה דברים אעפ"י שלא נתכוון להזיק (מהרי"ח). ובושת אינו חייב אלא כשנתכוון להזיק.

ב. העושה מלאכה בשבת אינו חייב אלא כשמתכוון לעשיית מלאכה (מלאכת מחשבת), אבל כגון אבן מונחת בחיקו ועמד ונפלה (ועברה חוץ לד' אמות או לרשות אחרת), אפילו ידע מתחילה ושכחה – פטור. וכגון נתכוין לזרוק שתי אמות וזרק ארבע – שלא נתכוון למלאכה (ואפילו אמר בכל מקום שתמצא תנוח, והרי נוח לו בכך – סוף סוף לא נתכוון למלאכה. רמ"ה, וכ"ד רא"ש). אבל נתכוון לארבע וזרק שמונה, אם אמר כל מקום שתמצא תנוח – חייב, ואם לאו פטור (שהרי לא נתקיימה מחשבתו).

א. נתכוון לזרוק שמונה וזרק ארבע, ואמר בכל מקום שתמצא תנוח – הראב"ד הביא שני צדדים אם חייב אם לאו, מפני שלא נעשית עיקר מחשבתו. ושונה זה מארבע וזרק שמונה שבכלל שמונה ארבע.

ויש סוברים שאפילו לא אמר 'בכל מקום שתרצה תנוח' חייב, שהרי זה ככותב 'שם' מ'שמעון' (ערמב"ם שבת יג, כא, רשב"א ומאירי שבת צו: - דלא כפרש"י תוס' ור"ח שם). ע"ע פרטים נוספים בשבת צו. ב. נתכוון שתיים ונמצאו ארבע - לדברי כמה ראשונים (תוס', רשב"א, רי"ד שבת ק), הדבר תלוי במחלוקת אביי ורבא בשבת עג.

ג. חיוב גלות לרוצח הוא דוקא כשהיתה לו ידיעה ושגג (בשגגה), הלכך אם לא הכיר באבן המונחת בחיקו ועמד ונפלה - פטור. הכיר בה ושכחה - חייב.

ואולם בשאר שגגות אין צריך ידיעה בתחילה, כגון באוכל חלב בשוגג. רק כאן דרשו כן מפני שנכתבו בפרשה שגגות הרבה (תוס').

נתכוון לזרוק שתיים וזרק ארבע, או ארבע ושמונה, מיעטו מאשר לא צדה - פרט לזה. ופרש"י בלשון אחת: אינו בתורת וכי יזיד אלא בתורת גלות (וכן נקט רבי יצחק בר"ש, באו"ז). לשון אחרת: נתמעט מגלות, שהרי זה צדה ונתכוון לזרוק. וכן דעת ר"ח רמב"ם וראב"ד, לפי שהוא קרוב למזיד ואינו מתכפר בגלות. כתב בנמוקי יוסף: זה שפטור מגלות [כלשון אחרונה ברש"י], דוקא במקום שרבים מצויים שם, ואפילו הוא לא ידע על כך, אבל במקום שאין הרבים מצויים - גולה.

ד. הוציא עין עבדו או שנו באחת מהשגגות האמורות - יצא לחרות. רשב"ג אומר ושחתה - עד שיתכוון לשחתה.

אם לא נתכוון לעין וגם נתכוון לטובתו של עבד, כגון הושיט ידו במעי שפחה וסימא עובר שבמעיה - פטור אפילו לחכמים, אבל אם נתכוון לעין אע"פ שנתכוון לטובתו, או נתכוון לטובתו אע"פ שלא נתכוון לעין - לא (תוס' עפ"י קדושין כד. והראב"ד פירש בדרך אחרת, ולדבריו אין מקור לחלק בכך).

ויש אומרים שלפי האמת גם לחכמים אם לא נתכוין כלל לאבר - אינו יוצא לחרות, וכמשמעות הסוגיא בקדושין (עפ"י כסף משנה הל' עבדים ה, יא דעת הרמב"ם). אך באור זרוע משמע שמבואר בסוגיא, שיצא לחרות לדעת חכמים.

דפים כו - כז

דין זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל - נתבאר לעיל יז.

נז. מה הדין במקרים דלהלן?

א. זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים, ובא אחר או הוא עצמו וסילקן.

ב. זרק תינוק מראש הגג ובא אחר וקבלו בסייף.

ג. בא שור וקיבלו בקרניו.

ד. נפל מראש הגג ונתקע באשה.

ה. נפל מראש הגג ברוח והזיק ובייש.

ו. הניח גחלת על לבו של חברו, ומת.

ז. על בגדו של חברו בפניו, ונשרף.

ח. על עבדו ושורו של חברו.